

גיל רובין

ביקורת ספר || יהודים, פולנים ושאלת 'פלשתינה'

בספרו, "ארץ שחורה", טימותי סניידר מציג את ממשלת פולין בשנות ה-30 כציונית ומאמץ נרטיב לאומני, שאפילו ז'בוטינסקי היה מסתייג ממנו

Timothy Snyder, *Black Earth: The Holocaust as History and Warning* (New York: Tim Duggan Books, 2015)

ב-2015 פירסם ההיסטוריון כריסטופר בראונינג מאמר ביקורת על ספרו של טימותי סניידר, "ארץ שחורה" (Black Earth). במאמר, שהתפרסם ב"ניו יורק ריוויאו אוף בוקס", תהה בראונינג מדוע בספר על השואה מוקדשים חלקים כה רבים לדיון ביחסה של ממשלת פולין כלפי התנועה הציונית.¹ ואכן, בארבעה פרקים בספר וכן בחלק מהפרק המסכם שלו נידונה באריכות הברית קצרת הימים בסוף שנות ה-30 בין הממשלה בפולין לתנועה הרוויזיוניסטית בהנהגת זאב ז'בוטינסקי.

לאחר מותו של יוזף פילסודסקי, מנהיגה של פולין, ב-1935, תמכו רבים בקרב חוגי השלטון במדינה בעידוד הגירה של 90% מהאוכלוסייה היהודית במדינה (שלפי הערכות, מנתה ערב מלחמת העולם השנייה כשלושה מיליון בני אדם). כדי לקדם תכנית זו, טוען סניידר, ממשלת פולין, מימנה, חימשה והכשירה מנהיגים ומיליציות של התנועה הרוויזיוניסטית בתקווה שימרדו בשלטון המנדט הבריטי בארץ ישראל ויביאו באמצעות שימוש באלימות וטרור להקמת מדינה יהודית ולהגירה המונית ממזרח אירופה. סיפורה של הברית בין ממשלת פולין לתנועה הרוויזיוניסטית כה מרכזי בספר עד שארבעה מנהיגים של הימין הציוני - ז'בוטינסקי, אברהם שטרן, יצחק שמיר ומנחם בגין – מוזכרים בספר מספר פעמים רב יותר מאשר יוזף סטאלין, וינסטון צ'רצ'יל ופרנקלין רוזוולט יחדיו. מדוע הברית הזו תופסת מקום חשוב כל כך בספר, שדוחה מחקרים קודמים על השואה ומתיימר להציע לה פרשנות חדשה? כדי להשיב על השאלה הזו יש לדון בציונות הרוויזיוניסטית בהתאם להקשר ההיסטורי הרחב, שאותו מתאר סניידר בספרו - הברית הפולנית-רוויזיוניסטית, כך טוען סניידר, קשורה לברית אחרת, שלא יצאה אל הפועל, בין ממשלת פולין לגרמניה הנאצית. סניידר מתאר כיצד בסוף שנות ה-30 קיווה היטלר לכרות ברית עם ממשלת פולין כדי לתקוף ביחד את בריה"מ. לאחר משא ומתן בין הצדדים דחו הפולנים את הצעתו, בעיקר מכיוון שהם סברו ששימור הסטטוס-קוו באירופה עדיף על מלחמה וחששו שאם בריה"מ תיכנע תהפוך פולין

¹ Christopher R. Browning, "A New Vision of the Holocaust", The New York Review of Books, October 8, 2015.

למדינת חסות של גרמניה. ואולם, סניידר טוען שהברית הגרמנית-פולנית לא התממשה מסיבות נוספות – לא רק בגלל השיקולים הפוליטיים של הפולנים, אלא גם בגלל חילוקי דעות אידיאולוגיים בין שתי המדינות. לפי סניידר, כישלון המשא ומתן והפלישה הגרמנית לפולין, שבאה בעקבותיו, "היו תוצאה של מחלוקות עמוקות על השאלה היהודית והשאלה הסובייטית, שאותן הסתירה הדיפלומטיה הפולנית במשך שנים".² בהמשך מתמצת סניידר את עיקרי המחלוקת: "השאיפה הסמויה של מדינות החוץ הגרמנית בסוף שנות ה-30 היתה להקים אימפריה במזרח אירופה, המבוססת על תורת הגזע; השאיפה הסמויה של מדינות החוץ הפולנית היתה להקים מדינה יהודית בפלשתינה, בשטחים, שבהם הוענק המנדט לאימפריה הבריטית מטעם חבר הלאומים".³

כדאי להתעכב מעט על טענה רדיקלית זו. סניידר טוען שבסוף שנות ה-30 הקמת מדינה יהודית בפלשתינה היתה אחת המטרות המרכזיות של הממשלה הפולנית, המהות של מדינות החוץ הפולנית. סניידר טוען זאת כדי להדגיש את ההבדלים בין המדינות האנטי-יהודית של גרמניה למדינות האנטי-יהודית של פולין. הנאצים רצו להשמיד את היהודים ולמחוק אותם מעל פני אדמת האימפריה העתידית שלהם, ואילו הפולנים רצו להקים ליהודים מדינה בפלשתינה, "כחלום המרחיק לכת ביותר של ורשה".⁴ הברית הפולנית-רוויזיוניסטית נבחנת לאורך הספר כדי להמחיש את מידת המחויבות של פולין לציונות ואת ההבדלים המהותיים בין המדינות של פולין כלפי היהודים לזו של גרמניה.

ואולם, בפרקים שבהם דן סניידר בברית הזו מתחוויר עד כמה רעועים היסודות העובדתיים לטענותיו וכן מתגלות כמה הנחות יסוד בעייתיות בנוגע להיסטוריה היהודית-פולנית. סניידר, למשל, לא מסביר מדוע פולין - אם אכן תמכה בהקמת מדינה יהודית - השליכה את יתרה דווקא על התנועה הרוויזיוניסטית, במיוחד בשעה שבשנות ה-30 השפעתה הפוליטית בפלשתינה היתה דלה. בנוסף, סניידר אינו מסביר מדוע פולין תלתה תקוות בפנטזיה של מרד אלים נגד אימפריה בריטית בשיא כוחה (שבשום אופן לא היתה אויבת של פולין) יותר מעשור לפני עידן הדה-קולוניזציה.

בגלל ההיבטים התמוהים הללו הגיעו היסטוריונים אחרים למסקנות שונות בנוגע ל"ברית" הזו והתייחסו אליה כאל תכנית, שנועדה בראש ובראשונה לשרת את הצרכים הפוליטיים של הפולנים מבית ומחוץ ולא כאל תכנית פעולה, שמטרתה לשנות את הסדר הפוליטי במזרח התיכון.

² Timothy Snyder, *Black Earth: The Holocaust as History and Warning* (New York: Tim Duggan Books, 2015), p. 30.

³ *Ibid.*, p. 32.

⁴ *Ibid.*

דייוויד אנגל טען שתמיכת ממשלת פולין ברוויזיוניסטים היתה אמצעי להסיט את תשומת הלב מההאשמות הבינלאומיות נגד מדיניותה האנטי-יהודית.⁵ ממשלת פולין הביעה תמיכה פומבית ב"תכנית האווקואציה" של ז'בוטינסקי, שקראה להגירה מיידית של 150 אלף יהודים בשנה ממזרח אירופה לארץ ישראל, וכך היא ציירה את מדיניותה כפרו-ציונית ולא כאנטי-יהודית. לורנס ויינבאום ציין בספרו, שבשנות ה-30 ממשלת פולין היתה נתונה ללחץ ציבורי לפעול נגד שיעורם הגבוה של יהודים בקרב מעמד הביניים במדינה. ברית פומבית עם התנועה הרוויזיוניסטית איפשרה לממשלה ליצור רושם שהיא קרובה למציאת פתרון ל"בעיה היהודית". בהתאם לכך ניתן להבין את התמיכה הפולנית בציונות הרוויזיוניסטית כעניין הקשור יותר ליחסי ציבור של הממשלה בפולין ומחוצה לה ופחות לתכנית מהפכנית לסילוק הבריטים מארץ ישראל. ואכן, כפי שהראה ויינבאום, אף על פי שממשלת פולין אימנה ומימנה פעילים רוויזיוניסטים, הממשלה היססה לתמוך בלב שלם בשיתוף הפעולה הזה, בין היתר מכיוון שהיא חששה מהשלכות הברית על טיב היחסים בין פולין לבריטניה.⁶

עם זאת, לממשלת פולין עדיין היה אינטרס להפיץ את דבר הברית ברבים מסיבות שמוזכרות לעיל, וכך, כשסניידר מציג את הברית כמרכיב מהותי בהיסטוריה היהודית-פולנית ובמדיניות החוץ הפולנית ולא כתרגיל ביחסי ציבור, הוא למעשה מאמץ ומשכפל את הרטוריקה התועמלנית של ממשלת פולין ביחס ל"שאלה היהודית" ולא מנתח אותה במבט ביקורתי.

אם הברית בין ממשלת פולין לתנועה הרוויזיוניסטית אכן היתה רופפת יותר מכפי שסניידר מוכן להודות, כך רופפת גם טענתו המרכזית, שלפיה "מהות" מדיניות החוץ הפולנית בשנות ה-30 היתה להקים מדינה יהודית בארץ ישראל. גם כאן נראה שסניידר מאמץ ומשכפל את הנרטיב של ממשלת פולין.

בסוף שנות ה-30 התמקדה ממשלת פולין בעידוד הגירתם של 90% מיהודי המדינה. אין ספק שהקמת מדינה יהודית בארץ ישראל היתה יכולה להקל על השגת מטרה זו. ואולם, הקמת מדינה יהודית או הסכמה בריטית להגדלת מכסות ההגירה לארץ ישראל לא היו תנאי מוקדם לקידום חקיקה אנטי-יהודית בפולין, שנועדה להביא לכך שיהודים יעזבו את המדינה. וכפי שסניידר מציין בספרו, ממשלת פולין בחנה יעדים אחרים להגירת היהודים, בהם מדגסקר. שאלת הטריטוריה, שאליה יועברו היהודים, היתה אפוא משנית, ומה שהיה חשוב לממשלה הפולנית היה צמצום משמעותי של מספר היהודים במדינה. ומכיוון שבמציאות הפוליטית של שנות ה-30 היהודים לא היו יכולים להגר בהמוניהם מחוץ לאירופה (כפי שהתברר בוועידת אויאן, שהתקיימה ב-1938),

⁵ David Engel, "The Frustrated Alliance: The Revisionist Movement and the Polish Government in Exile, 1939-1945," *Studies in Zionism*, 7 (1986), p. 13.

⁶ Laurence Weinbaum, *A Marriage of Convenience: The New Zionist Organizations and the Polish Government, 1936-1939* (Eastern European Monographs: Boulder, Colorado, 1993), pp. 65, 80-82.

התמיכה הפולנית בציונות נועדה בעיקר לשיפור תדמיתה של הממשלה בענייני פנים וחוץ, זאת אף על פי שהיו כמה פקידים בכירים בממשל הפולני, שהביעו תמיכה ברעיון להקים מדינה יהודית וקיוו שהוא יקרום עור וגידים. הצגת התמיכה הפולנית בהגירת יהודים כמדיניות פרו-ציונית מביאה לכך שסניידר קורא את החקיקה האנטי-יהודית בפולין בסוף שנות ה-30 כצעד הומניטארי. סניידר כותב כי "מפלגת האחדות הלאומית" (OZN), מפלגת השלטון בפולין לאחר מות פילסודסקי, "הודיעה על תמיכתה בהגירתם של 90% מיהודי פולין. מדיניות זו, שנתפשה בעיני מפלגות השמאל והמרכז במדינה כבגידה נתעבת במסורות ועקרונות, נועדה למנוע פוגרומים, שארגנו הלאומנים".⁷ בכך, סניידר מתעלם מרוחב התמיכה הפולנית בהגירה המונית של יהודים. ב-1935, למשל, גם מפלגת השמאל, המפלגה הסוציאליסטית הפולנית (PPS), תמכה בהגירת יהודים כפתרון המועדף ל"בעיה היהודית" במדינה.⁸

טענתו של סניידר, שלפיה התמיכה של ממשלת פולין בהגירת יהודים היתה אמצעי להגן עליהם מפני מפלגת האנדקים הלאומנית, צורמת במיוחד. אוסקר יאנובסקי, היסטוריון של יהדות מזרח אירופה, היה נחרץ בשעה שמתח ביקורת על צביעותה של ממשלת פולין, שהציגה את תמיכתה בהגירת יהודים כניסיון להגן עליהם מפני הלאומנים. ממשלת פולין, כך כתב ב-1936, "מתנהגת כמי שרצח גבר ואשה, ואז פונה לעזרת הציבור בחיפוש אחר בית לילדיהם היתומים".⁹ צורמת לא פחות היא ההתייחסות של סניידר למשא ומתן על שאלת היהודים, שהתקיים בין גרמניה לפולין ב-1938. היטלר רצה לשכנע את פולין להצטרף אל גרמניה במתקפה נגד בריה"מ. ולכן, הוא הבטיח לפולנים שטחים, שיכבשו המדינות במלחמה העתידית, וכן פתרון ל"בעיה היהודית" שלה – גירוש המוני של יהודים למדגסקר.¹⁰

בספרו, סניידר דן פעמיים במגעים הללו כדי להדגיש את ההבדלים התהומיים בין גרמניה לפולין בכל הקשור ליחסם ל"בעיה היהודית". בשביל הנאצים, כך טוען סניידר, המלה "מדגסקר" היתה לשון נקייה להשמדה. בשביל הפולנים, "מדגסקר" היתה מקום ספציפי, לצד פלשתינה, שבו ניתן ליישב מיליוני יהודים. ולכן, מנהיגי פולין חשו "אי-נחת" ו"בלבול" בפגישותיהם עם הגרמנים משום "שלא הבינו כיצד תכננו הגרמנים לפלוש לבריה"מ ובו-זמנית ליישב מחדש את יהודי מזרח אירופה... מבחינה לוגיסטית הדבר נראה להם בלתי אפשרי".¹¹ לדבריו,

⁷ Timothy Snyder, *libid.*, p. 59.

⁸ David Engel, *In the Shadow of Auschwitz: The Polish Government-in-Exile and the Jews, 1939-1942* (Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 2012), p.37.

⁹ See: Weinbaum, *Ibid.*, p. 95.

¹⁰ Magnus Brechtken, *Madagaskar für die Juden: Antisemitische Idee und politische Praxis 1885-1945* (Oldenbourg, 1998).

¹¹ Timothy Snyder, *libid.*, p. 75.

"מכיוון שהפולנים היו אובססיביים בנוגע לרעיון של פתרון מדיני [ליהודים], הם לא היו יכולים לראות את הסופה האלימה, שבאה והתקרבה".¹²

סניידר צודק בשעה שהוא טוען שלפולין ולגרמניה היו תפישות שונות בנוגע לפתרון של "הבעיה היהודית", זאת גם אם הצגתו את הדיפלומטים הפולנים כחבורת תמימים, שלא הבינו מהם כוונותיהם של הנאצים, אינה משכנעת. עם זאת, בהדגישו שוב ושוב את חילוקי הדעות האידיאולוגיים בין הגרמנים לפולנים, מתעוררת התחושה שאבחנה היסטורית חשובה לא פחות חומקת מידיו: המדיניות הפולנית והמדיניות הגרמנית כלפי היהודים היו בפועל דומות מאוד זו לזו ערב המלחמה.

סניידר מתייחס בהרחבה ל"גירוש זבונשין", שהתרחש באוקטובר 1938, בשעה שאלפי יהודים פולנים נותרו ללא אזרחות, לאחר שגרמניה, שבה הם חיו, גירשה אותם, ופולין סירבה לקבלם וביטלה את אזרחותם. ביטול האזרחות היה בהתאם לחקיקה אנטי-יהודית בפולין, שממשלתה יזמה זמן קצר לפני הגירוש, ובעקבותיו נאלצו היהודים להישאר חודשים במחנה בסמוך לגבול. ואולם, סניידר לא מגיע למסקנה הנדרשת, שלפיה הן ממשלת גרמניה והן ממשלת פולין החלו לפני פרוץ המלחמה לבטל אזרחות ליהודים ולשלול את זכויותיהם. קווי הדמיון בין פולין לגרמניה לא נידונים בספר, אלא רק ההבדלים ביניהן.

ואולם, כפי שיפעת וייס הראתה במחקרה ההשוואתי על יהודי גרמניה ופולין, בשנות ה-30 נוצר למרבה ההפתעה דמיון רב בין מעמדם החוקי והחברתי של היהודים בשתי המדינות.¹³ ולפי דן דינר: "למרות ההבדלים הבולטים בין שני המשטרים, קידמה פולין האוטוריטרית חקיקה ותקנות... שכמעט אי אפשר להבדיל מהחקיקה 'הארית' בגרמניה".¹⁴ שני המשטרים התאפיינו, כך טוען דינר, "בקרבה ובשוונות בו-זמנית".¹⁵

סניידר מדגיש שוב את ההבדלים בין האנטישמיות הפולנית לאנטישמיות הנאצית בשעה שהוא פונה לדון באנטישמיות בפולין בין שתי מלחמות העולם (עמ' 69-70). לאחר 1935 החלה ממשלת פולין להפעיל לחץ כלכלי על היהודים כדי לעודד אותם להגר. היא העלימה עין מחרמות על בתי עסק יהודיים. היא אסרה שחיטה כשרה (אף על פי שהאיסור לא יצא אל הפועל). סטודנטים יהודים באוניברסיטאות הוכו ונדרשו לשבת בספסלים האחוריים, "ספסלי הגטו"; ואנשי ימין ומנהיגי דת הפיצו תעמולה אנטי-יהודית. ואולם, בשעה שסניידר מכיר בכך ש"החזון של פולין ללא רוב יהודיה היה ללא ספק אנטישמי", הוא מוסיף ש"לא היתה זו אנטישמיות, שזיהתה

¹² Timothy Snyder, *libid.*, p. 76.

¹³ יפעת וייס, *אתניות ואזרחות: יהודי גרמניה ויהודי פולין, 1933-1940* (ירושלים: הוצאת מאגנס, 2000), עמ' 12.

¹⁴ Dan Diner, *Beyond the Conceivable: Studies on Germany, Nazism and the Holocaust* (Berkeley: University of California Press, 2000), p. 87.

¹⁵ *Ibid.* p. 88.

את היהודים כהתגלמות הרוע הטבעי או המטאפיזי עלי אדמות". לעומת זאת, בניגוד לגרמניה, נתפשו היהודים בפולין כלא יותר מ"בני אדם שנוכחותם לא היתה רצויה מבחינות כלכליות ופוליטיות"¹⁶.

הבחנה זו אינה תורמת דבר להבנת ההיסטוריה של יהודי פולין בשנות ה-30: מה אפשר ללמוד על ההיסטוריה של יחסי יהודים-פולנים אם נכיר בכך שהיהודים לא נתפשו כהתגלמות הרוע, אלא רק כבני אדם לא רצויים? נראה שסניידר מנסח כך את היחס ליהודים כדי לקדם טענה היסטורית עמוקה יותר, ששזורה לאורך הספר ולפיה אין טעם לפנות אל ההיסטוריה של יחסי יהודים-פולנים בין מלחמות העולם כדי להבין את הסיבות לשואה, זאת מכיוון שלא נמצא שם עובדה כלשהי, שתתרום להבנת מקורותיה האידיאולוגיים.

סניידר, כך נראה, אפילו מרחיק לכת עוד יותר: לא רק שהמדיניות האנטי-יהודית הפולנית אינה רלוונטית להבנת השואה, אלא שלמעשה ייתכן שבעזרתה היהודים היו יכולים להינצל מהשמדה, לא פחות. לפי אחד הטיעונים המרכזיים ב"ארץ שחורה", הישרדותם של היהודים היתה תלויה בהישרדותה של המדינה הריבונית. סניידר טוען שבחינה השוואתית של סיכויי ההישרדות של היהודים בזמן המלחמה מראה שבמקומות, שבהם המדינות איבדו את הריבונות שלהן, יהודים רבים נרצחו, ובמקומות שבהם המדינה הריבונית עמדה על תלה, חלק ניכר מהיהודים שרדו. במקומות שאיבדו את הריבונות שלהם ונכבשו פעמיים, גם על-ידי הנאצים וגם על-ידי הסובייטים, רוב היהודים הושמדו. בכך, הספר מאמץ טענה מרכזית מ"יסודות הטוטליטריות" של חנה ארנדט. לפי סניידר, ארנדט צדקה כשטענה שאזרחות במדינה ריבונית היתה הערובה הטובה ביותר לביטחונם הפיזי של היהודים.¹⁷

בפרק המסכם של הספר טוען סניידר שהציונות הרוויזיוניסטית צדקה בניתוח מצב היהודים בשנות ה-30: "ציונים מכל הזרמים צדקו בהערכה שמסגרת מדינית חיונית לעתיד הקיום הלאומי... הציונים הרוויזיוניסטים מהימין הקיצוני צדקו בשנות ה-30, כשחששו מפני קטסטרופה קרובה ולכן חשבו שיש לשתף פעולה עם פולין".¹⁸ משפט זה מקפל בחובו את כל הבעייתיות בספר ומבהיר מדוע יש בו עיסוק כה מופרז בברית בין ממשלת פולין לציונות הרוויזיוניסטית.

אם המדינה היא המגן הטוב ביותר על היהודים, אם הרוויזיוניסטים צדקו כשקראו בשנות ה-30 לפינוי המוני ומיידי של יהודי פולין למדינה יהודית ואם ממשלת פולין היתה בעלת ברית קרובה של התנועה הרוויזיוניסטית – האם בדיעבד לא ניתן לפרש את החקיקה האנטי-יהודית בפולין ואת תמיכת הממשלה הפולנית בהגירה של יהודים כפעילות הומניטרית, שמטרתה להציל את היהודים? על פניה, פרשנות שכזו נשמעת מופרכת, אולם

¹⁶ Timothy Snyder, *ibid.*, p. 70.

¹⁷ *ibid.*, p. 117.

¹⁸ *ibid.*, p. 334.

מנהיגים ואינטלקטואלים פולנים דגלו בה בגלוי לאחר המלחמה. לודוויק לוביינסקי, מזכירו האישי של יוזף בק, שר החוץ של פולין בשנות ה-30, כתב ב-1964 כי לדעתו "ז'בוטינסקי היה אחד היחידים בקרב מנהיגים ופוליטיקאים יהודים, שהבינו שפולין היתה הידידה הטובה ביותר של היהודים ובעלת הברית הנאמנה ביותר שלהם".¹⁹ ברוח דומה, היסטוריון פולני, שמצוטט בספרו של ויינבאום, הכחיש לאחר המלחמה את הטענה, שלפיה התמיכה הפולנית במדינה יהודית נבעה מאנטישמיות: "בגלל המצוקה שלהם, לפולנים תמיד היתה סימפטיה כלפי עם, שלא זכה לעצמאות".²⁰ וסניידר כותב: "ז'בוטינסקי ומנהיגי פולין הגיעו בקלות להסכמה, שלא מבוססת רק על אינטרסים משותפים", ומכיוון שכל הצדדים היו בעבר נתיני האימפריה הרוסית, הם היו שותפים ל"רעיון של הקמת מדינת לאום על שטחי אימפריות".²¹

למעשה, סניידר מציג את המדיניות האנטי-יהודית של פולין בין שתי מלחמות העולם כמדיניות ציונית, ובכך הוא גם מתעלם מהבחנה היסטורית ומוסרית חשובה בין יהודים-פולנים, שתמכו בציונות, לפולנים לא-יהודים, שתמכו בציונות. פולני לא-יהודי, שתמך בציונות בשנות ה-30, האמין שיהודי פולין לא צריכים להיות חלק מהמדינה, ולכן עליהם להגר למקום אחר, שבו יקימו מדינת לאום משלהם. יהודי-פולני, שתמך בציונות, הכיר בכך שהיהודים לא רצויים בפולין ותמך בהקמת מדינה, שבה הם יהיו שווים. התעלמות מההבדלים הללו מסתירה עובדה היסטורית חשובה: היהודים בפולין הפכו ל"שאלה" או ל"בעיה" רק מכיוון שהחברה הפולנית וההנהגה הפולנית התייחסו אליהם כאל אזרחים לא רצויים.

תובנה זו לא נעלמה מעיניו של מייסד התנועה הרוויזיוניסטית, זאב ז'בוטינסקי, אחד מגיבורי ספרו של סניידר. אף על פי שז'בוטינסקי תמך בהגירה המונית של יהודים ממזרח אירופה לארץ ישראל, הוא גם הקדיש את מרצו למאבק למען ההגנה על זכויות היהודים כקבוצת מיעוט באירופה. ז'בוטינסקי היה אחד המארגנים של ועידת הלסינגפורס, שהתקיימה ב-1906 והגדירה את מטרת הציונים ברוסיה כמאבק למען הזכויות הקולקטיביות של היהודים באימפריה הרוסית לצד התיישבות יהודית בפלשתינה.

בשנות ה-20 תמך ז'בוטינסקי בהתלהבות במנגנון הבינלאומי של חבר הלאומים להגנה על מיעוטים ועודד יהודים לא לוותר על "חלום המיעוטים", שאיפה לחיות כאזרחים בעלי זכויות קבוצתיות במזרח אירופה, זאת גם אם הציפיות מהארגון הבינלאומי לא התממשו.²² ז'בוטינסקי היה שותף ל"אני מאמין" היהודי-לאומי, שרווח ברחבי מזרח אירופה בזמנו, ולפיו הלאום היהודי צריך לפתח מרכזים משגשגים גם בפלשתינה וגם במזרח אירופה. גם

¹⁹ See: Weinbaum, *Ibid.*, p. 10.

²⁰ *Ibid.*

²¹ Timothy Snyder, *Ibid.*, p. 61.

²² Vladimir Jabotinsky, "The Minorities Dream", *Haynt*, 10 (April 28), p. 7. [in Yiddish].

כאשר הוא החל לקדם את תכנית "האווקואציה" בשנות ה-30, הוא דרש שממשלת פולין תכריז שהיא מבטיחה שוויון לאזרחיה היהודים. ב-1936 נאם ז'בוטינסקי בפני קהל יהודי בוורשה. ז'בוטינסקי התגאה בארגון ועידת הלסינגפורס והבטיח שתכנית "האווקואציה" לא תביא לסיום המאבק של היהודים לשוויון זכויות באירופה. המספרים ממלאים כאן תפקיד חשוב: אם תכנית "האווקואציה" היתה מצליחה בהתאם לציפיות, מיליון וחצי יהודים היו מהגרים במשך עשור ממזרח אירופה לפלשתינה. 750 אלף מהם היו אמורים להיות יהודים-פולנים. מיליונים נוספים, כך קיווה ז'בוטינסקי, היו אמורים להגר בעשורים הבאים. ממשלת פולין רצתה ש-2.7 מיליון יהודים יעזבו את שטחה בהקדם האפשרי. אם ממשלת פולין תמכה בציונות, אז הציונות שלה היתה רדיקלית הרבה יותר מזו של ז'בוטינסקי.

תיאור המדיניות האנטי-יהודית של ממשלת פולין כמדיניות ציונית מעורר תמיהה, שכן חלקים מרכזיים ב"ארץ שחורה" מדגישים דווקא את חשיבות האנטישמיות להבנת מלחמת העולם השנייה והשואה. "ארצות דמים", ספרו הקודם של סניידר, ספג ביקורת על כך שהמחבר הפחית בערכה של האנטישמיות להבנת השואה. ב"ארצות דמים", סניידר ניתח את השואה כתוצר של ההקצנה ההדדית והאלימות הגוברת במרחב הגבול שבין גרמניה לבריה"מ בתחילת שנות ה-30. לעומת זאת, "ארץ שחורה" נפתח במבוא, שמוקדש כולו להשקפת העולם האנטישמית של היטלר. במבוא זה טוען סניידר שהיטלר הגיע למסקנה שיש להשמיד את היהודים כבר בסוף שנות ה-20. מכאן שהפרשנות האפולוגטית של סניידר להיסטוריה היהודית-פולנית לא נובעת מעיוורון או מניסיון להסתיר את ההיסטוריה של האנטישמיות באירופה, אלא מקריאת ההיסטוריה הזו מנקודת מבט לאומנית והכפפתה לנרטיבים פולניים ויהודיים לאומניים-קיצוניים, שאפילו ז'בוטינסקי, כך ניתן לשער, היה מסתייג מהם.

לפי סניידר, יהודים ופולנים שייכים לשתי קבוצות אתניות ולאומיות נפרדות לחלוטין (יהודי-פולני הוא אוקסימורון). מכיוון שמדינה היא האמצעי הטוב ביותר לשמירה על ביטחונם של היהודים ושל קבוצות לאומיות אחרות, הפתרון ההומניטרי ביותר ל"שאלה היהודית" בפולין שבין המלחמות היה הקמת מדינה יהודית, שאלה יעברו כל היהודים – פתרון, שאותו קידמה פולין ללא הרף.

תפישה היסטורית-לאומנית זו באה לידי ביטוי גם בספריו הקודמים של סניידר. בספרו פורץ הדרך, "בנייתן מחדש של אומות: פולין, אוקראינה, ליטא, בלארוס, 1999-1569", עוקב סניידר אחר צמיחתן של ארבע אומות במרחב הגיאוגרפי, שבו התקיימה ממלכת פולין-ליטא. במבוא לספר מסביר סניידר מדוע ההיסטוריה של העם

היהודי, קבוצה לאומית שצמחה גם היא בטריטוריה הזו, "דורשת דיון נפרד".²³ סניידר טוען ש"השאיפה ללאומיות טריטוריאלית [במזרח אירופה] במאה ה-20, לפיה יש לשוב למולדת ולהקים מדינת לאום בשטח ההיסטורי של ממלכת פולין-ליטא מעולם לא היתה רלוונטית בשביל היהודים", וכי מחקר של הלאום היהודי "יגרור אותנו מחוץ להתמקדות הטריטוריאלית במזרח אירופה, כלומר אל פלשתינה".²⁴ ואולם, כשסניידר מציג את יהודי מזרח אירופה כקבוצת לאום, שעתידה להקים מדינה בארץ ישראל, הוא אינו מבחין באפשרות היסטורית אחרת ומרכזית לא פחות: מדוע לא לכתוב את ההיסטוריה של היהודים ושל הלאום היהודי, כמושרשת במזרח אירופה, מרחב גיאוגרפי, שרבים, אפילו ז'בוטינסקי, האמינו עד סוף שנות ה-30, שיישאר מרכז הקיום היהודי-לאומי בעתיד הנראה לעין?

* גיל רובין הוא עמית פוסט-דוקטורט מטעם המכון ללימודי ישראל במרכז ללימודי יהדות באוניברסיטת הרווארד.

²³ Timothy Snyder, *The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus 1569-1999* (New Haven: Yale University Press, 2003), p. 8-9.

²⁴ *Ibid.*, p. 9.